

het programma een beeld om in te wonen

Bestaande gebouwen hebben hun eigen gezicht. In het verleden met zorg vormgegeven. In de stedelijke context werd vooral bij de uitwerking van de voorgevel gepoogd met oog voor detail het beeld vorm te geven. De resterende gevels kregen een sobere behandeling qua detaillering en textuur. Bij de opkomst van de moderne stedenbouw en architectuur komen gebouwen vrij te staan in een open of strokenverkaveling. Op dat moment ontstaan er alleen voorkanten en vragen alle zijden om evenveel aandacht.

tekst martin liebregts
foto's redactie en bouwhelpgroep

Bij de aanpak van de bestaande woningvoorraad gaat het vooral om woningen uit de periode 1915 tot en met 1975, waarbij er sprake is van een grote diversiteit aan architectuur en bijbehorende beeldtaal. Ingeval van sprekende beelden, krijg je bij de aanpak van een gebouw kwaliteit cadeau, waar zorgvuldig mee om moet worden gegaan. Om dit te kunnen, moet de oorspronkelijke taal gelezen (kunnen) worden. Bij respect voor de waarde uit het verleden begint de nieuwe toekomst. In dit artikel wordt onderzocht welke benaderingen in de aanpak van bestaande beelden in het licht van de toekomst te onderscheiden zijn. Uiteindelijk gaat het bij de aanpak van de bestaande woningen om een beeld om in te wonen.

CORRIGEREN VERMINKINGEN Tijdens de levensduur van een woning worden ook veel veranderingen aangebracht, die de schoonheidsprijs niet winnen en die eerder te duiden zijn als verminkingen. Eng pragmatische maatregelen worden toegepast om voor de korte termijn een probleem op te lossen. Ramen worden dichtgemetseld; oorspronkelijk verfijnde raamindelingen, met bijbehorende kozijnen, worden vervangen door materiaal zonder geleding; kleuren worden aangebracht zonder gevoel; aan- en bijbouwen worden geplaatst. Dit rijtje kan eindeloos uitgebreid worden. Wat ooit mooi was, wordt bijna lelijk. Wat eens ingetogen was, wordt schreeuwerig. Om deze verminkingen aan te

pakken, kunnen drie soorten maatregelen (1) worden onderscheiden:

- **Restauratief herstel:** De oorspronkelijke architectuur wordt teruggebracht.
- **Functioneel herstel:** Het accent ligt op het leesbaar maken van oorspronkelijke ontwerputgangspunten.
- **Verzachtend herstel:** Het opheffen van knelpunten of het minder zichtbaar maken van de verminkingen door bijvoorbeeld kleurstelling.

De onzorgvuldigheden in de afgelopen decennia vragen om een hernieuwde beschouwing over hoe om te gaan met het bestaande. Vooral als het gaat om significante toevoegingen, zijn er meerdere wegen die naar Rome leiden.

DRIE BENADERINGEN Veranderingen aanbrengen aan bestaande gebouwen is van alle tijden. Hoe groots of bijzonder een gebouw ook was, in de tijd was er altijd behoefte om het aan te passen aan de eisen van de nieuwe tijd. Dat een gebouw af is, kent pas een recente geschiedenis. Het hangt samen met de beschouwing van een gebouw als een autonoom beeldobject, dat als kunstwerk voor de eeuwigheid is geschapen. Een idee dat in de pas loopt met de gedachte van een maakbare wereld. Voor eens en altijd wordt het ideaal dan neergezet. Vergetend dat alles voortdurend verandert en nooit is dat wat het was. Elke kerk, kasteel, herenhuis en arbeiderswoning uit het verleden draagt de sporen van de aanpassingen in de tijd.

Dit wetend, hoe verhouden dan de oorspronkelijke beeldtaal en de nieuwe toevoegingen zich tot elkaar? In de geschiedenis van de architectuur zijn hierover uiteenlopende opvattingen geëtaleerd. En zoals het met opvattingen gaat, beweegt het zich 'tussen gelijk en gelijk' (2). Er bestaan dus meerdere smaken hoe omgegaan kan worden met de kwaliteit van het bestaande en hoe de toevoeging zich verhoudt. De basis wordt gevormd door begrip voor de oorspronkelijke beeldkwaliteit. Binnen deze context bestaan er drie principiële benaderingen, die ieder op zich legitiem zijn:

- **Historiserend,** dat wil zeggen: Men kruipt in de huid van de oorspronkelijke ontwerper en tracht de beeldtaal te vertalen naar de nieuwe functionele eisen en toevoegingen. Het nieuwe is niet te onderscheiden van het bestaande.
- **Contrasterend.** Oud en nieuw zijn duidelijk twee onderscheidende beeldtalen. In de volksmond zou men zeggen 'oud en nieuw zijn duidelijk te herkennen'.
- **In gesprek met.** Dit houdt in, dat de toevoeging herkenbaar is, maar niet opvalt. De toevoeging laat het oorspronkelijke deel domineren.

Elke benadering heeft zijn 'eigen' kwaliteit. In de architectuur bestaat de

Deze grote afbeelding met zes foto's vergelijkt de oude en nieuwe situatie. Hoe groter de kwaliteit van het bestaande is, des te bescheidener de interventie zal zijn. Verder tonen alle nieuwe situaties ingrepen, die te typeren zijn als 'in gesprek' met het bestaande.

neiging te veel tot een benadering te komen in de tijd. Of dit mode, trend, hype is, is niet duidelijk. Wel is het gevolg hiervan dat alle Vinex-wijken op elkaar lijken en elke periode zijn uniformiteit kent. Laat de kunst aan andere beroepsgroepen over en keer terug tot de kunde.

BEELDTRANSFORMATIE

In het recente verleden, met name in de periode 1960 tot 1990, is er zeer sober omgegaan met het beeld van de gebouwde omgeving. Het beeld werd soms in deze periode volledig ondergeschikt gemaakt aan de functionaliteit en de kosten. Deze bouw wordt vaak getypeerd als 'aannemersbouw'. Technisch klopt het allemaal, maar voor het oog bleef er weinig over. In dat geval speelt de vraag van de transformatie een rol.

Het rijtjeshuis, waar Nederland zo beroemd om is, is veelal los van de stedenbouwkundige context ontworpen. Het was een standaard-product. In de periode 1945 tot 1985 zijn er circa drie miljoen van gebouwd. De beukmaat was aanvankelijk 6 meter (vooral de doorzonwoning) en werd later bij de invoering van de breedplaatvloer ook 5,40 meter (de tuinkamerwoning). De variatie in vormgeving en detaillering en ook in textuur is bescheiden. De wijze waarop de blokken tot stedenbouwkundige eenheid zijn vertaald, kan zeer divers zijn. Alle stedenbouwkundige verkavelingstypologieën zijn er mee aan de slag gegaan. Kenmerkend voor de beeldkwaliteit is soberheid en uniformiteit in samenhang. Het is deze architectuur die in conflict komt met de toenemende behoefte aan individualiteit en uitstraling. Juist hier wordt gezocht naar beeldtransformatie, die ruimte biedt voor een meer poëtisch beeld als totaal en – voor zover dit kan – voor een individuele invulling. Het zal de beeldtransformatie zijn die de komende decennia de woonwijken sterk van karakter zal doen veranderen. Nederland wordt toch iets meer België.

Hetzelfde zal in de toekomst gaan gelden voor de gestapelde woningbouw. Waarom moeten drie, vier of vijf portieken op een rij er hetzelfde uitzien? Als het karakter van de woonomgeving hierom zou vragen, moet er iets aan de inrichting hiervan gedaan worden. Al deze beelden zijn vooral het resultaat van sterke overheidsbemoeienis in de naoorlogse periode, in combinatie met grote opdrachtgevers. Soms denk je wel eens dat uniformiteit in de Hollandse genen zit, terwijl het ogenschijnlijk niets met uniformiteit heeft. Schoon betekent niet gelijkheid en evenmin variatie. Maar geeft de verschillen in beeld de kans om tot een nieuwe samenhang te komen.

TUSSEN GELIJK EN GELIJK

De constatering 'tussen gelijk en gelijk' houdt niet in dat het gelijk in het midden ligt, maar veeleer dat er meerdere goede zienswijzen bestaan en niet één. Algemeen zijn er geen regels van goed en slecht los van de context. Uitgangspunt is en moet zijn dat er zorgvuldig omgegaan wordt met wat er is

en dat gepoogd wordt een samenhangend beeld te scheppen. Aan de ene kant moeten we ophouden alles uit het verleden heilig te verklaren en de sobere architectuur te prijzen, zonder er zelf in te willen wonen. Soms krijgen de betogen erover een lyrisch karakter. Aan de andere kant is nieuw niet per definitie beter. Respect begint met begrip en dat betekent ook ten aanzien van de architectuur van het bestaande. Wil de bestaande woningbouw een gewenst beeld zijn om in te wonen, dan zijn er drie aandachtspunten te formuleren:

- Wonen is niet anoniem, zich laten zien is van alle tijden. In de aanpak van de bestaande voorraad moet er ruimte voor komen.
- Respectvol omgaan met de bestaande architectuur begint met begrip. Voor de aanpassing zijn er vervolgens meerdere benaderingen.
- Soms is bescheidenheid op zijn plaats en is corrigeren van verminderingen uit het verleden al voldoende.

Het is duidelijk dat er in de praktijk niet één antwoord bestaat. De context bepaalt in sterke mate wat goed of slecht is. Het gelijk bestaat alleen voor de beschouwer.

Bronnen

(1) S. Arts en H. van Nunen, Laurentiusplein Voerendaal, ontwikkeling door de tijd. Renovatie 1/2006.

(2) AMOS OZ, 'Hoe genees je een fanaticus'. Eén van de essays is getiteld 'Tussen gelijk en gelijk', De Bezige Bij, Amsterdam, 2006.